

Kroonprins Leopold.

Van November 1914 tot Maart 1916 telde ons leger 6 1/2 divisies, in begin 1917, 8 divisies, in Juli 1917, zelfs 10 divisies.

De oorlogsateliers hielden weldra 12.000 arbeiders bezig en alleen te Le Havre en omgeving besloegen ze een oppervlakte van 22 hektaren.

Van marine, post en telegraaf waren 2500 agenten uitgeweken, wier diensten nu zeer te pas kwamen.

Deze opsommingen geven eenig denkbeeld van het reusachtig werk, waarvoor onze regeering na den IJzerslag stond.

Het eischte natuurlijk tijd en in den eersten Winter hebben onze soldaten nog veel beproevingen geleden. Kleedij, dekking, schoeisel, voeding, dat alles liet veel te wenschen over. Toch hield het trouw de wacht aan den IJzer en in menig gevecht, dat zich wel niet tot een grooten slag ontwikkelde, toonde het den ouden moed, dezelfde hardnekkigheid van vroeger om België's laatste hoekje te verdedigen tegen elke poging van inval.

Dat was de Winterkampagne. De Lente zou nieuwen, hevigeren strijd brengen.

Treurig vooruitzicht! Het ontwaken in de natuur, maar de dood onder de menschen! De scheiding der geliefden werd diep gevoeld.

Zoo ging de harde Winter voorbij en was de Lente in aantocht.

De Koning en Koningin verbleven nog altijd in De Panne, in een eenvoudige villa op den dijk.

De kroonprins, die toen 13 jaar oud was, werd bij het 8^e regiment ingelijfd, als eenvoudige soldaat.

De vorstin wijdde zich voortdurend aan de zorg der gewonden en bemoeide zich ook met de kinderen der vluchtelingen van het IJzerland.

Buiten het groot hospitaal van den Oceaan, richtte men een kasteel in de duinen nabij Adinkerke tot hospitaal in, dat naar den eigenaar, het hospitaal Cabour heette. Nog andere zouden geopend worden.

In dezen Winter bood het leger een zonderlingen aanblik door al de verscheidenheid in de uniformen of liever de kleederen, die niet tot een uniform behoorden.

Onze soldaten toch hadden maar op eigen hand hun kleedij moeten aanvullen en zoo zag men militairen met burgervesten of broeken, kepi's van Franschen, gewone petten, met houten galochten en zelfs met klompen.

De eerste Winter was hard. Wat we hierna in een verslag over de Britsche troepen hooren, was hetzelfde voor ons leger. Ja, nog erger, want de Belgen zaten te midden van het waterland, in zeer schamele loopgraven, vol modder.

En als men in rust kwam, leed men nog veel ontbering, want in de achterhoede ook was het deerlijk gesteld.

Men kantonneerde in schuren, op zolders van gehavende hoeven, waar de hoven vol artilleriewagens en allerlei materiaal stonden en overal een slijkpoel lag.

Men telde veel zieken in deze maanden o. a. typhuslijders. Er werd naar de Lente verlangd, vooral ook omdat men hoopte dat de nieuwe strijd de bevrijding brengen zou. Wie voorzag zoo'n langen oorlog?

Dat de geest onder de mannen goed bleef, bleek uit de viering van 's Konings verjaardag op 8 April 1915, toen dit feest in De Panne werd gevierd.

Eigenaardig is het verslag daarover in « De Belgische Standaard » het blad, dat daar door de

Ieperen. Gewelven der oude Fransche kazernien

wakkere mejuffrouw Belpaire voor de Vlamingen uitgegeven werd. We lezen

KONINGDAG.

«Donderdag 8^e April, werd zijne Majesteit, onze Koning 40 jaar oud. Deze verjaardag is in de moeilijk droeve tijden die we beleven, komen te staan als een betekenismatig feit.

Andere jaren, galmde de klokken, jubelden de grootsche tonen van het «Te Deum» in de kathedralen, waren alle openbare gebouwen van steden en dorpen bevlagd en bewimpeld, kreeg het leger plechtige uitgangsdagen en was het schouwning allerwegen.

In 't brokjen land dat 'vrij bleef, is de koninkdag heerlijk geweest, om de eigen uiting van het volk zelf. Hier in De Panne waar Hunne Hoogmogendheden hunne verblijfplaats hebben gevestigd, is de vereering die gevoeld wordt voor 't Koninklijk vorstenhuis, zoo schoon aan den dag gekomen in de heerlijke uiting van de volksziel.

Het dorp was bevlagd. Het volk had gevlagd, alzoo uitstellend in de openbaarlijke wappering van dit glorierijk zinnebeeld, zijn eerbied en genegenheid, zijn achting en bewondering voor zijn Vorst; alzoo te kennen gevend zijn standvastige hoop in de eindzegepraal.

Op den kerketoren klakte, lustig in den wind een nieuw vaandel, dat het ander — geheel gescheurd en gehakkeld — in glorie verving. Beteekenisvol voorwaar! Want rijst niet reeds de zege in 't verschiet? En moet het nieuwe vaandel niet einde en ver verkonden dat het blijdag was in België?

Aan 't Koninklijk huis was het den morgen door een toestrooming van Burgerlijke en Militaire Overheden om 't guldenboek te teekenen.

Op 't strand was het beweging van defilerende troepen voor den Vorst.

De stijve grootheid van het protokol maakte plaats, in de achternoene, voor de uitspattende vroolijkheid van de soldaten, die Koning Albert-dag op hunne manier vierden.

Op den dijk speelde de muziek opwekkende en lustige deuntjes, gelegenheidsliederen werden door soldaten voorgedragen en gezongen.

In tegenwoordigheid van de korpsoversten der in rust zijnde troepen, liet de volksche vreugde van onze jongens zich vrijelijk uit.

Mastklimming, zakloopen, water halen in den mond om het eerst de drinkpul te vullen, Pétje Pek en andere guitige spelen brachten leute en vroolijkheid in de blijgezinde rangen.

Op het strand werden voetbalmatches geleverd en in zee zelf, greep een fortengewedstrijd plaats.

Forten werden gemaakt met zakjes zand, een tafel en stoelen daarop geplaatst en drie, vier kameraden hielden daar stand tegen... den vloed.

Of er gegicheld werd van pret, alswanneer de overwinnaars,— de langst geblevenen,— tot over den kop door 't water moesten waden, om weer op vasten grond te geraken!

De uitdeeling van de prijzen, van lekkernijen, rookgerief en snoepgoed, had in den avond plaats. Generaals, oversten, officieren en soldaten verbroederden in die uren van gezelligheid en deelden malkanders vreugd.

Een klinkende Brabançonne galmde nog laat in sluiting van deze feeststemming, die zonder praal of luister gevierd, in de schoone en vriendelijke eenvoudigheid van allen, het schoonste bewijs was van de liefde van een heel volk voor zijn Vorst.»

Tragische dagen waren echter in aantocht, en om die te beschrijven, moeten we thans den blik meer Zuidelijk wenden, naar den sektor van Sas en Steenstrate, daar aan de Ieperlee en de vaart van den IJzer naar Ieperen.

Er lagen Belgische, Fransche en Engelsche troepen. We hebben de Engelschen in hun geweldigen strijd gezien van Oktober-November 1914.

Hoe hadden zij hun Winter doorgebracht? Met de wacht te houden en aan hun stellingen te werken.

Ziehier eenige aanhalingen uit het werkje van John Buchanan-A. Callewaert over Ieperen :

«De loopgrachten waren toch geene vaste stelling. Dagelijks, lijk de gletschers in de bergen, trachtten ze verder voorwaarts te kruipen bij middel van ondergraven en mijnen.

Van weerskanten diepten ze langwijsde den ondergrond uit nader den vijand, en als 't meesloeg dat er een einde gracht met vervaarlijk gerucht in de lucht vloog, dan was er een toespringen van voetvolk om een honderd meters vijandelijke grachten te overmeesteren, en als 't wel ging, te behouden. In geval van zulk overmeesteren was natuurlijk 't eerste werk de verbindings-zigzag 's te stoppen om tegenaanvallen te beletten.

Telken nacht kropen er wachten uit in het Niemands-land tusschen de twee liniën, en 't gebeurde dat er botsing was met evenzulk vijandelijke wachten, wat natuurlijk dan uitliep op een bajonetgevecht, binst dat magnesiumbliksem oplichtte in de duisternis, en de kanons ontwaakten van beide legers.

Aan weerskanten waren er heel den dag verdoken scherpshutters aan 't werk en wee! den onvoorzichtige, wiens hoofd boven den grond kwam loeren.

Engelschen in een loopgraaf te Ieperen.

De oude gebruiken uit de veldtochten der achttiende eeuw kwamen weer in voege.

Vuurbommen en granaten, bomwerpers en grenadiers in den letterlijken zin namen weer hunne oude plaats in.

De ongemakken van loopgrachten-oorlog kunnen nooit teenemaal overwonnen worden; ten beste genomen, kunnen ze verminderd worden. In de vroegere dagen, voor 20ⁿ November, toen de regimenten opgetast zaten met hun dooden een veertien dagen lang in lage slijkgaten, overtreft de ellende alle beschrijving.

Bij de ebbe van den aanval, toen de Verbondenen tijd kregen om na te zien, werden vele verbeteringen gedaan, meer bataljons regelmatig afgelost en heel de doening meer in orde gebracht.

De last en de verveling bleven, maar de lichamelijke ontberingen verminderden, de loopgrachten werden vastgekant en drooggetrokken en 't verbindings-netwerk veel verbeterd.

De Engelsche levensvoorraad was uitmuntend.

Men had meer aflossing. Achter de linie kreeg men warme baden. Als een bataljon vuil, lam, ongekamd uit de loopgraven kwam, zag het er in twee dagen weer goed uit.

Uit 't vaderland stuurde men veel geschenken. Verpleegsters, allerlei vereenigingen zorgden voor ontspanning en lotsverbetering.

Ver-uit de slechtste kant van de zaak was de natte. Een waterlekende Winter en de tegenwoordigheid van een miljoen man keernden letterlijk West-Vlaanderen in een reusachtig slijkgat.

De eene plaats was natuurlijk beter dan de andere.

Het Arras-gewest was tamelijk droog; zoo ook de Klein Zillebeke-hoogte en de streek rond Meessen en Wytshaete; zelfs in 't Ploegsteertbosch — een streep van twee mijlen lang op eene wijd — was eene tamelijk drooge en betrekkelijk goede boschkolonie ingericht, waar de mannen wat vrijheid hadden.

Maar langs de Leie en de Iepervaart stonden

de loopgrachten gestadig onder water, en de omtrek was ééne zee van modder... En nog slechter was 't, tusschen Diksmuide en de zee... Duizenden kubikmeters hout, in voetwegen geleid, verzwonden in 't slijk. Een valsche stap in een duisteren nacht, beteekende onvermijdelijk een ondergang in de modderpoel, waaruit de geredde — zoo hij bijtijds zijne makkers kon roepen — « niet als visch, maar lijk een ijslander die juist een donderslag gekregen heeft » opdaagde.

De Leie overstroomde hare boorden en zette de Engelsche loopgrachten onder, voor ongeveer zeventig meters aan weerskanten.

Maar oneindig veel slechter dan 't levensgevaar was de ellende om uren lang tot halverlijve in ijskoud water te staan; van ieder huidgaatje vol slijk te hebben, van de borstweringen in slijmerige vloedten veranderd te zien, binst dat de geweren roestten, de kleederen rotten, en de voeten vervroren.

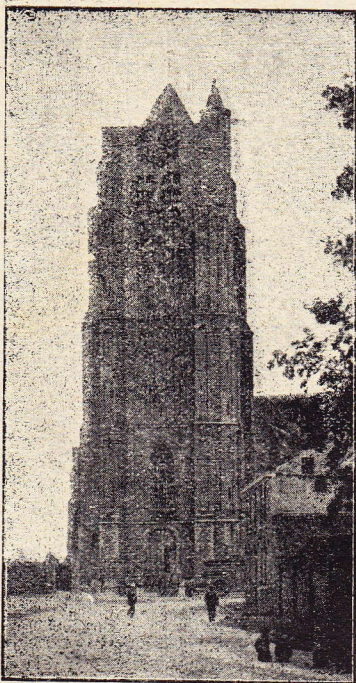
De Engelsche soldaat die nu in de loopgraven stond, was vooral de beroepssoldaat.

De soldaat van beroep kwam in den oorlog als in een zaak van dagelijksche bedrijvigheid, en hij aanzag het voor plicht de meest wanhopige zaak te veranderen in iets inlandsch en vertrouwlijks. Oorlog was voor hem geen nieuwe wereld en hij zag niet in waarom hij nu zijne gewone gewaarwordingen en gebruiken zou moeten veranderen.

Zoo vinden wij hem onder geweldig geschut met ophef de verdiensten van zijn welbekend « football-team » ophemelen, met de kaarten spelen binst zijnen weinigen ledigen tijd, en over de heele afstootelijke moordery den dampkring overzetten van eenen kalmen Engelschen Zaterdagmiddag.

De Engelsche soldaat maakte voor niets geen geweld. Hij kon wel, vijftig mijlen verre van de vuurlinie, brieven schrijven met schrikbeelden in — hoe hij geen kaarsen had kunnen koopen, bijvoorbeeld, en dus te schrijven had in 't licht van de ontploffende houwitsers —; maar als hij

De kerk van Eindhoven, voor de beschieting.

voor goed in 't vuur zat, dan schreef hij «om eene nieuwe pijp» en om te zeggen dat «alles wel gaat en verhoop van u het zelfde» of zoo iets!

De doodelijke ongemakken van loopgrachtenoorlog werden in zekere mate gelenigd door allerhande kluchten om den vijand uit te dagen, en door veel kwaperterij, — dikwijls in dezelfde munte weerbetaald, natuurlijk.

Een beroemde Berlijnsche clown speelde op zekeren dag in de Duitsche loopgrachten velerhande toeren, onder 't applaus van beide kanten.

Een andere Duitscher — een «sniper», met den totaalst-mogelijken kletskep — werd altijd gespaard door onze schutters, al verre lijk een liefhebber van vogels eenen zeldzamen bastaard spaart, en toen dat bataljon in de loopgrachten afgelost werd, liet het aanwijzingen na voor de opvolgers dat ze *the old fellow* (dien ouden kerel) te sparen hadden en niet dood te schieten.

Voorposten hebben dikwijls tot zeker punt verbroederd — zoo was 't ook in de Krim, onder andere — en het dichte bijliggen van beide liniën leidde tot dien alleszins buitengewonen wapenstilstand om Kerstdag te kunnen vieren.

Best mogelijk dat dit door de aanvoerders van beide zijden door de vingers gezien werd, want sommige onzer loopgrachten stonden om zeggens onder water, en de Duitschers hadden veel timmerwerk te doen. 't Is verstaanbaar dat er in het Fransche deel der Westerlinie al weinig van zulke verbroedering te zien was: zij, hadden veel leed te wraken, veel te veel en veel te groot om zulke beleefdheid toe te laten.

Hadden de Engelschen in onze Middenlanden in loopgrachten gestaan, met vóór hunne oogen

een verwoest Oost-Engeland, daar zou ook geene spraak van geweest zijn... »

Toch kwamen van die kerst-verdragen ook aan het Belgisch en Fransch front voor.

«Van groot voordeel ook was 's vijands tijdelijke nood aan artillerie, want in artillerieaanval-
len lag ons meeste gevaar», vervolgt Buchanan.

«De verwoede verkwisting van schietvoorraad in de vroegere dagen van den oorlog had nu haar gevolg. De kanons geraakten versleten, en vele moesten hersteld worden. Batterijen waren gedaald van zes op vier kanons, en 't getal dier batterijen zelve was verminderd. Oude 9 cm. stukken vervingen de welbekende 77 mm.; houwitsers schoten te kort; en veel voorraad was van mindere hoedanigheid: in Januari, schatten de Franschen dat de twee-derden van 's vijands bommen niet ontploften. Soms brak shrapnell-ontploffing schaars de korst en in zekere gevallen waren de shrapnells met stukken glas geladen.

Dit tijdstip van den Wester-oorlog — kleine aanvallen gevolgd van tegenaanvallen — bleef tot diep in Maart voortduren en was, algemeen gesproken, in 't voordeel van de Verbondenen.

Een blik op de bewegingen van de linie, van Nieuwpoort tot aan Zwitserland, toont maar weinig verandering in de omtrekken, lijk ze staan op de kaart; doch dat ook had stelligen invloed. 't Is waar, 't is eene geschiedenis van kleine feitjes — een zandheuvel gewonnen ten Oosten van Nieuwpoort, eene loopgracht of twee rond Ieperen, den hoek van eene steenbakkerij bij La Bassée, eenige honderden meters bij Arras, een pachtgoed op de Oise, een mijl in Noorder Champagne, eene hoogte in de Argonne, een heuveltop op de Maas, een deel van een bosch op de Moezel, sommige punten in de Vogezen, en een dorp of twee in den Elzas.

Maar al deze kleine dingen samengenomen teekenden: het verlies van vele Duitsche levens, de verkwisting van bijna onvoldoenden Duitschen schietvoorraad, en vooral het vastnagelen van boven de twee millioen vijandelijke troepen in hunne loopgrachten.

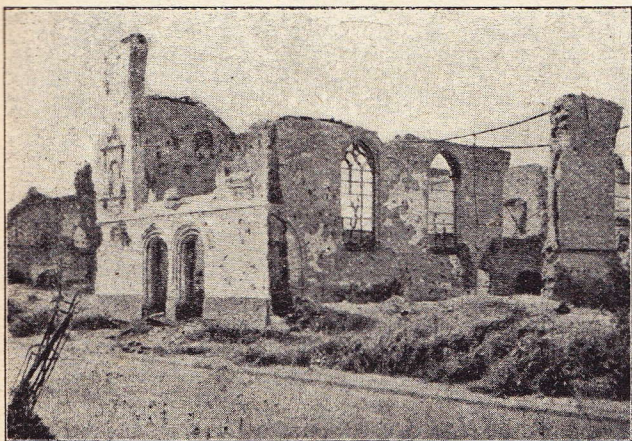
Het front der Verbondenen in Vlaanderen en Noord-Frankrijk was in 't begin van Maart 1915 weinig veranderd sedert November 1914.

Op den IJzer was de vloed in ebbe, want de Duitsche houwitsers hadden bij Nieuwpoort de dammen verbroken, die hen ophielden; en rond Maart konden er troepen door de weiden trekken tusschen de spoorlijn en den stroom.

Van Diksmuide tot het punt van den Ieper-schen uitsprong lagen Fransche troepen, hoofdzakelijk het 9^e korps, bij tusschenpoozen vervangen door Engelsche kavalerie.

De Zuider hoek-insprong was gehouden door het nieuwe Engelsche korps, het vijfde, onder generaal Sir Herbert Plumer, en dieper zuiden, tusschen Wytschaete en Meessen, lag het tweede korps. Pulteney's derde korps lag in zijne oude stellingen schrijflings over de Leie, op het front van Armentières. Bezuiden dit, van Estaires tot West van Neuve-Chapelle was Sir Henry Rawlinson's vierde korps. Het Indisch korps vervolgde de linie tot Givenchy, waar het eerste korps

Ieperen. Hospice Belle in de Rijselstraat.

ze voortzette over de vaart en toeschakelde met Maudhuy's 10e leger.

Binst dat het front hetzelfde bleef, was het Engelsche leger in groote mate vermeerderd.

Het vijfde korps onder Sir Herbert Plumer was tot stand gekomen met zijn twee divisies, de 27^e en 28^e.

Deze waren hoofdzakelijk samengesteld uit mannen uit de tropische garnizoenen getrokken, 't gene ze schromelijk den Vlaamschen Winter deed ontzien.

In Februari kwam de Kanadeesche divisie toe onder generaal Alderson, en met Maart had Sir John French in territorialen zooveel divisies als hij bataljons had in November.

Heel de Engelsche macht was ingericht in twee legers, het eerste aangevoerd door Sir Douglas Haig met daarin het eerste, het vierde en het Indische korps op het front van La Bassée tot Estaires; en het tweede leger onder Sir Horace Smith-Dorrien, op het front van Ieperen, en bevattende het tweede, het derde en het vijfde korps.

De totale som klom tot op weinig minder dan een half miljoen man, in de eerste week van Maart.

In Maart waagden de Britten een aanval te Neuve-Chapelle.

De Duitschers deden een tegenaanval bij Sint-Elooi, ten Zuiden van Ieperen.

Dat gehucht — op den spoorweg van Ieperen naar Armentières — is het punt van dien gevaarlijken insprong bezuiden Ieperen, waar er zoo gruwelijk gevochten werd in Oktober.

's Namiddags rond 5 uur begon een verwoed bombardement en op dat zelfde oogenblik ontploften twee ondermijnde loopgrachten zuid-oostwaarts van 't gehucht. Een razende infanterieaanval volgde, die de Engelschen uit hunne loopgraven dreef. Dat leidde tot een flankgeschut rechts en links, en het geheele deel van de linie schoof achteruit.

Dan viel de duisternis in, en, onder die beschutting, bereidden wij den tegenaanval.

's Morgens, om 2 uur, viel de 82^e brigade, met

de 80^e in steun, den vijand aan : de eerste verjoeg hem uit Sint-Elooi en herwon een deel van onze loopgrachten oostwaarts, terwijl de laatste het werk voltooide; en bij 't aanbreken van den dag, hadden we al den grond herwonnen, die maar eenigszins van belang was.

In dit gevecht behaalden de Princess Patricia's Kanadeezen, het 4e Rifles, het 1e Leinsters, het 2e Cornwalls en het 2e Royal Irish Fusiliers de eere van den dag.

Princess Patricia's regiment was het eerste van de overzeesche troepen dat in eene zaak betrokken werd van allerhoogst belang.

Andere aanvallen en tegenaanvallen hadden bij Wytschaete en Armentières plaats. De Engelschen beschoten het station van Quesnoy-sur-Deule.

Den 15ⁿ April bestookten de Engelschen den heuvel 60, waarover zooveel geschreven werd.

Heuvel 60 is eigenlijk geen heuvel : 't is niets meer dan een aardhoop ontstaan na 't doorsnijden van de spoorlijn Ieperen-Rijsel.

Zijn voordeel bestaat hierin dat hij eene kanonstelling uitmaakt van waar het heele Duitsche front in 't gebuurte van het Hollebeke-Kasteel kan beheerscht worden. Hij ligt juist Oost van 't gehucht Zwarteleen, waar onze inlandsche brigade haren beslissenden stormloop waagde in den nacht van 6ⁿ November.

Rond 7 uur 's avonds van den 17ⁿ April, deden de Britten zeven mijnen springen in den heuvel : dat verwekte veel schade in 's vijands verdediging; eene heele linie loopgrachten met 150 man vloog in de lucht.

Het 1^e Royal West Kent en het 2^e King's Own Scottish Borderers bezetten den top, versterkten de putten, en brachten mitrailleurs op.

's Anderdaags, den Zondag, rond 6.30 uur, deden de Duitschers eenen tegenaanval in kolonnen, wat een wanhopig en dicht gevecht voor gevolg had. De Britsche mitrailleurs maaiden den vijand neder, maar sommigen bereikten toch de Engelsche loopgrachten zoodat een gruwelijk handgemeen ontstond.

Herhaaldelijk binst dien dag werden de aanvallen vernieuwd, doch allen ook afgeweerd, en bij 't vallen van den avond hadden de Engelschen de boorden van den heuvel totaal gezuiverd met de bajonet.

Het 2^e West Riding en 2^e Yorkshire Light Infantry vervingen de strijdende troepen.

In dit gevecht hadden de Engelschen veel man verloren, maar de Duitschers hadden meer verliezen, want de boorden lagen letterlijk met heele hoopen dooden bedekt.

Binst de drie volgende dagen was er hoegenaamd geene rust. Het was eene hoogstnoodige stelling voor den vijand, wilde hij zijnen grond te Hollebeke behouden en het 19^e Saksers werd er tegen opgezweept met behulp van artillerie en verstikkende houwitsers.

Op 1ⁿ en 20 April duurde het geweldig kanongedonder voort.

En dan volgden weer aanvallen, een strijd man tegen man.

Luitenant George Roupell (1^e Oost-Surrey) won het Victoria-kruis, daar hij met hardnekkig-

gen moed, spijs zijn wonden het overblijfsel van zijn volk in gevecht hield tot er hulp opdaagde.

Onder-luitenant Geoffrey Woolley van het 9^e Londons kreeg dien nacht hetzelfde kruis; hij was voor langen tijd de eenige officier op den heuvel.

Den 21ⁿ duurde de worsteling voort. De vijand drong op de helling, maar werd teruggeworpen. Heel dien avond regende het granaten. Op een oppervlakte van zoowat 250 meter lang op 180 breed kwamen er bij tonnen ijzer en vuur gevlogen en voor vier dagen en half beleefden de Britten een ware helle. (1)

Op Donderdag, den 22ⁿ, kwam er op eens kalmte, een gevaarlijke kalmte als op 28 Oktober, die ooit den geweldigsten storm voorspeld had.

De avond van Donderdag, den 22ⁿ was kalm en aangenaam, met eenen lichten tochtwind, overwaaiend uit het Noord-Oosten.

Rond 6.30 uur lichtten onze artillerie-verken-ners de aanvoerders in, nopens een vreemdsoortige groene mist-wolk, die scheen te rollen over de Fransche loopgrachten.

Met het invallen van den April-nacht, en binst dat de groote houwitsers immer voortregenden op Ieperen, grepen er vreemde tooneelen plaats tusschen de vaart en den steenweg naar Pilkem.

Door de duisternis vluchtte een stroom van Fransche soldaten, verblind, hoestend, en razend van schrik. Onbekende zwarte duivelrij was op hen gevallen en ze waren gevluht uit meer dan menschelijke vrees. Ze hadden honderden hunner makkers achtergelaten, verstikt en dood, met schuim op hunne lippen en afschuwelijke, blauwe aangezichten. De vlucht dreef over de vaart, en de steenweg naar Vlamertinghe was overrompeld van uiteendrijvende infanterie en wegstormend kanongerij zonder kanons. Niet de minste schande weeft op de brekende troepen. Zulke moordaanslag was meer dan vleesch en bloed konden verdragen.

Eenige Zouaven en Turkos vluchtten recht Zuidwaarts naar den Langemarck-steenweg en kwamen in de vroege duisternis op de Kanadeesche steuntroepen aan. Onzeggelijk verwonderd bekeken de Kanadeezen die verwilderde, sombere aangezichten, die versmacte borsten, en die doodbeverfde lippen.

Dan ook roken zij die eigenaardige onbekende stoffen, en gevoelden zij lijk prikkelen en steken in de keel, met eene doodelijke walging.

't Oogenblikkelijk gevolg was eene breuk, in de linie, van vier volle mijlen. Wat van de Franschen overbleef, was blijven hangen op de vaart, van Boesinghe tot Steenstrate, waar een Duit-sche aanval ze zocht over te drijven; en van daar tot aan de linkerhand der Kanadeesche 3^e brigade lagen er vier mijlen onbedekt land. Door die ga-ping zochten de Duitschers door te boren, voor-afgegaan van de rookwolkjes verstikkend gas, en gesteund door een geweldig artillerie-vuur.

De Kanadeezen hadden ook geleden, doch min-der dan de Franschen.

(1) Nog altijd naar het verslag van John Buchanan-Callewaert. Er is dus steeds sprake van de Britsche troepen.

Met zijne flank in de lucht was er voor gene-raal Turner geene uitkomst, tenzij die flank te bedekken. Pogingen werden gedaan om de Tur-kos te stremmen, en kapitein Guy Drummond van de Royal Highlanders, een stevig en ge-meenzaam officier, viel heldhaftig in deze taak.

Onder den drang van den aanval van vier di-visies, zwenkte de 3^e brigade inwaarts van een punt juist bezuiden Poelcapelle, tot dat hare linkerflank rustte op het bosch West van Sint-Juliens. Er was nog een gaping, maar ook die kon men bijtijds stoppen.

Het 1^e en 4^e Ontario ging de Duitsche stel-ling in de gaping te keere. Kolonel Birchall van het 4^e werd gedood in dien opruk, en zijn dood deed het bataljon tot leeuwenmoed opvlammen.

Ze namen de eerste Duitsche schuilgrachten in, en hielden ze twee dagen lang tot er hulp opkwam.

Een wilder gevecht is zelden gezien geweest dan de moordery in dien April-nacht. De Engel-sche steuntroepen, uit de stad weggeschoten, rukten voorwaarts op den klank van 't geschut, met de walgelijke, ziekelijk reuk van het stik-gas, voortrollend over hen.

De wegen waren belemmerd door de nachte-lijke voorraad-konvoeien die onze troepen in den uitsprong moesten bereiken. Langs geheel ons front was het kanongeweld hevig, binst dat de Kanadeesche linkerflank, meestal hoeksgewijze tak-uit tak-in loopend, de proeve deed om loop-grachten te delven onder beschutting van tegen-aanvallen.

In sommige gevallen vonden ze Fransche tweede linie-grachten om te bezetten, maar meestal moesten ze delven waar ze 't mogelijk vonden.

De rechter Duitsche flank was op verscheidene punten over de vaart, en ze beukte hard op de Fransche overblijfsels op den Oosteroever.

Er was overal wanorde, want aan stafwerk was er niet te denken.

Tot haar eeuwigen roem gezegd, de 3^e Kana-deesche brigade brak niet. Overweldigd door on-zeerlijk veel troepen en kanonnen, en ziek totter-dood onder de stikwolken van het gas, deed ze alles, wat menschen doen kunnen om den vloed te stremmen.

Officieren sleurden zich gewond voort, om hun troepen aan te vuren.

Majoor Nursworthy hield zijn volk bijeen tot hij dood neerviel. Hulptroupen snelden aan, soms in bonte menging, maar allen vastbesloten den vijand tegen te houden. »

Laten we thans eens nagaan, hoe onze Belgen in den strijd werden gemengd.

Het Belisch leger nam toen in hoofdzaak de-zelfde stellingen als na den Oktoberslag in.

Links voor het bruggehoofd van Nieuwpoort waren Franschen zooals wij gezien hebben. Dan begon het Belgisch front. Dit volgde de spoorlijn van Nieuwpoort tot Diksmuide, tot ten Westen van Stuivekenskerke, vanwaar het zich naar paal 16 aan den IJzer richtte, om daarna dezen stroom en verder het kanaal van Ieperen te volgen tot ongeveer 400 meter ten Noorden van Steenstrate.

Hier sloot het zich bij de Fransche troepen aan.

Deze bezetten het bruggehoofd van Steenstrate en het Noordelijk deel van Iepers vooruitspringend punt, langs Langemarck en Sint-Juliens. Het overige van het punt behoorde aan de Engelschen.

Op 22 April 1915 lagen op het front van Noord tot Zuid, de 4^e, 3^e, 5^e en 2^e legerdivisie, de 2^e kavalerie-divisie, en eindelijk de 6^e legerafdeeling.

Tusschen Veurne en de kust bevond zich de 1^e legerdivisie in reserve evenals de 1^e ruitersafdeeling.

De algemeene stafoverste was nog steeds generaal Wielemans.

Een onzer artillerie-regimenten was ter beschikking van Foch gesteld en bataljons arbeiders hielpen de Engelsche en Fransche troepen in hun etappegebied aan de wegen, enz.

Van 5 tot 8 April hadden de Duitschers aanvallen gedaan op een Belgische loopgraaf van de Drie Grachten, na de positie gedurende zes uur gebombardeerd te hebben.

Andere afzonderlijke gevechten deden zich voor, maar ontwikkelden zich niet tot groote gevechten. Vooral de nachten waren roerig. Ons geschut, ofschoon nog vrij zwak, liet zich flink hooren; de Duitschers antwoordden geweldig en onder meer met Belgische projektielen, van 120 mm. als buit behaald te Antwerpen en gemerkt E. P., onze pyrotechnische school.

't Was dus onze 6^e divisie, welke zich te Steenstrate bij de Franschen aansloot. Zij lag er sedert 10 Maart 1915, en stond onder de bevelen van generaal De Ceuninck. (1)

Luitenant-kolonel baron Greindl was zijn staf-overste.

De infanterie bestond uit drie regimenten: de grenadiers, onder kolonel Lotz; het 1^e regiment karabiniers, onder kolonel Lahire en het 2^e regiment karabiniers, onder kolonel Collyns.

Van de artillerie waren twee groepen ter beschikking van maarschalk French bij Ieperen gesteld en de divisie zelve had nu alleen die van majoor Denis en van kommandant Uytterhoeven, maar kreeg weldra versterking van bereiden artillerie onder de bevelen van majoor Moraine en een groep van het 4^e artillerie-regiment, aangevoerd door majoor Comijn. Ook zond men later een deel van het geschut der 1^e legerdivisie, welke in reserve lag, n.l. de 6^e, 8^e en 9^e batterij onder orders van kommandant Verheyden. Verder beschikte men over de houwitsers van 149 en 150 mm., kommandant Quintin en majoor Faiaux.

De gansche artillerie der 6^e divisie werd door kolonel Arnould aangevoerd, die op het oogenblik van den aanval met verlof was, maar dadelijk naar het front terugkeerde, toen hij bericht van den aanval ontving.

Natuurlijk beschikte de 6^e divisie ook over een batalion genie, en de andere hulddiensten.

Het kanaal van den IJzer naar Ieperen heeft een gemiddelde breedte van 12 tot 15 meter; op den Westelijken oever lagen onze troepen. Ongeveer op afstand, parallel met de vaart, vloeit de

Ieperlee, feitelijk een beek, al staat ze als rivier geboekt. Nog meer Westelijk en eveneens gelijklopend met beide genoemde waterlopen, kabbelt de Kemmelbeek tot waar de vijand tijdens den eersten slag bij Ieperen doorgedrongen was.

Beide oevers van het kanaal en de Ieperlee waren belijnd door boomen, welke echter reeds veel van de beschieting geleden hadden, meer echter langs het kanaal dan langs het riviertje. De boomen dienden tot beschutting om de bewegingen der troepen voor de tegenpartij te verbergen.

Te Steenstrate kruiste de groote weg Diksmuide-Ieperen de Ieperlee en de vaart; deze baan heeft bij Lizerne een kromming.

Ten Westen der linie lagen twee wegen, van Noordschote naar Lizerne en van Reninghe naar Zuidschote. En nog verder beschikte men voor het verkeer over de breede baan Veurne-Ieperen, die de dorpen Oostvleteren en Woesten kruist. Vandaar leiden zijwegen naar het front: Oostvleteren, Reninghe en Noordschote; een andere naar Pypegale en een derde van Woesten over Zuidschote naar Lizerne.

Steenstrate, Lizerne en Zuidschote waren reeds zeer gehavend door het geschut, maar toch zag men er nog ruïnen, hagen, boomen, die nu voor maskeering werden gebruikt.

Ten Westen der Kemmelbeek had men hoeven en de dorpen Noordschote, Reninghe, Oostvleteren, de gehuchten Kortekeer, Molenhoek, Pypegale, Noordhoek en Boschhoek zoodat men den sektor als nog wel gedekt beschouwde. Men kon er zich bewegen zonder door den vijand dadelijk bemerkt te worden.

Het kanon had zijn vernielingswerk nog niet voltrokken. Er waren hoeven, huizen, wel wat beschadigd, soms ook in 't geheel niet.

De menschen woonden er nog vastbesloten het zoolang mogelijk uit te houden.

Men bewerkte nu met de Lente landerijen, in de vaste hoop er ook te kunnen oogsten. Ja, men arbeidde tot onder de granaten. Nu en dan werd een burger gedood, verminkt, gewond. Het was voor de anderen geen reden om te vluchten. De bevolking toonde wonderbare hardnekkigheid.

Onze troepen hadden verdedigingswerken aangelegd. De voornaamste linie was de Westelijke oever van het Iepersch kanaal. Daarachter lagen gelijklopende linies en men had ook molens, hoeven, geheele gehuchten door prikkeldraad en barrikaden tot weerstand ingericht.

Al die werken waren echter nog zeer primitief.

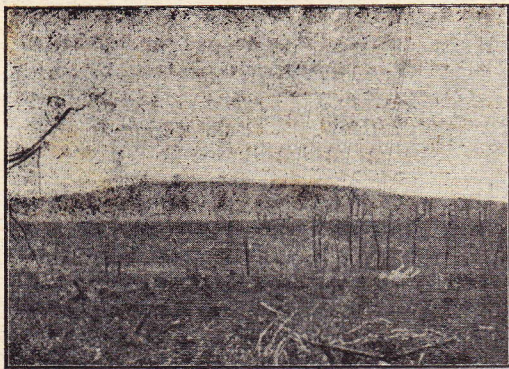
De kanaaldijk verkeerde in zeer slechten staat en droeg de sporen der hardnekkige gevechten van 1914. Gansche gedeelten waren onder het bombardement ingestort. Men trachtte de bressen te stoppen met zakken zand; en de borstweringen bestonden uit allerlei materiaal, steen, planken, boomstammen, landbouwerf, alles wat maar vast was en men naderbij sleuren kon, diende.

En onder die machten lagen de liiken van hen, die hier in Oktober-November 1914 sneuvelden en toen, in de nooit eindigende worsteling van den strijd, geen behoorlijke begrafenis konden krijgen.

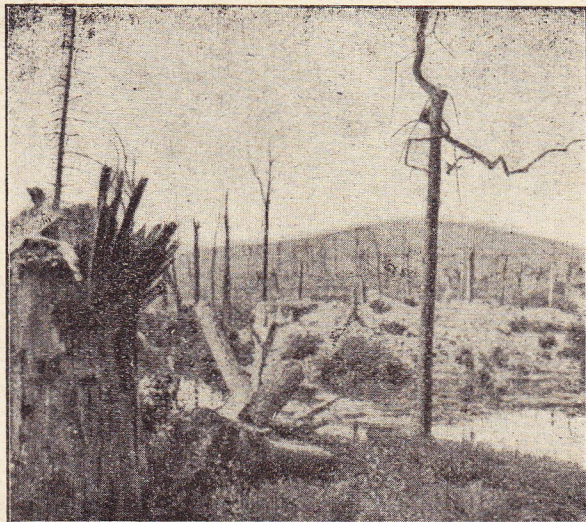
En overal water en slijk! Het spoelde in de

(1) Den 4ⁿ Augustus 1917 volgde hij baron de Broqueville als minister van oorlog op.

De Kemmelberg.

Het puin van het kasteel van Kemmel.

loopgraven, van de borstweringen, langs de wegen. De paden geleken beken en de doorwoelde velden akkers. In den Winter hadden hier de «joyeux» gevochten. Zoo noemde men de voordeelden, galeiboeven en ander slecht befaamd volkje, dat men onder bewaking naar het front voerde. Zeker, er waren er bij, die nu hun misdaden wilden boeten in den strijd voor hun land en tot alle offers bereid waren. Maar velen hadden in niets hun karakter veranderd.

Men ontnam hun de wapens als ze in rust kwamen, en sommigen eindigden hun leven op de terechtstellingsplaats.

De «joyeux» hadden bij **Steenstrate** zware verliezen geleden, daar waar nu de Belgen hun oude stellingen bezetten.

Onze soldaten hadden door al deze gebrekkige linies slechts onvoldoende onderkomen tegen het bombardement.

't Was noodig alles te verbeteren en daartoe had de overheid de bevelen uitgevaardigd en de maatregelen getroffen toen de Duitsche aanvalsen losbraken.

De artillerie was al niet beter gesteld. De stellingen van het geschut waren verre van volmaakt en de manschappen logeerden op boerderijen, waar ze geen rust kenden, want de vijandelijke aviateurs bespiedden hen, lichtten hun geschut in en dit dwong de onzen aanhoudend te verhuizen.

De telefonisten stonden voor een zware taak. De verbindingsen werden gedurig verbroken en men moest tien, vijftien, twintig maal onder het vuur hetzelfde herstellingswerk uitvoeren.

De sektor der 6^e divisie was in drie onder-sektoren verdeeld :

Van Drie Grachten tot 300 meter van den post der Nacelle lag het 1° regiment karabiniers.

Dan tot aan het beroemde huis van den veerman, zag men het 2° karabiniers. Op hen volgden de grenadiers tot 400 meter ten Noorden van Steenstrate.

Van elk regiment was een batalion in eerste linie, een tweede op piket, en twee in 't kantonement.

Van den 22ⁿ moesten twee batalions in eerste linie en in piket gaan, zoo voor elken onder-sek-

tor. Dit bevel had een begin van uitvoering bij het offensief.

In den Noordelijken onder-sektor lagen : bataljon 1 en 2 van het 1° karabiniers in de loopgraven en op piket ; 3 en 4 in rust.

In den midden onder-sektor : bataljon 2 en 1 van het 2° karabiniers in de loopgraven en op piket ; 3 en 4 waren in rust, maar bataljon 3 had order naar de voorste troepen te gaan.

In den Zuidelijken onder-sektor : het 2° bataljon grenadiers in de loopgraven, het 3° bataljon op piket, en in rust bataljons 1 en 4.

Zoo was dus de toestand, toen de vijand zijn aanval begon op den avond van 22ⁿ en groote verwachtingen had van zijn nieuw wapen, het helsche stikgas, welks gebruik een schok van verontwaardiging over alle beschaafde landen bracht.

De Duitscher had zijn toelag zeer geheim gehouden.

Laten we nu nagaan, wat er op dien avond aan ons front gebeurde. De eerste aanval was tegen de Franschen gericht.

De 1° compagnie van het 2° bataljon grenadiers stond aan onzen uitersten rechttervleugel. Tusschen haar en de Franschen was een tusschenruimte van 200 meter, waar een tiental huizen van het gehucht Steenstrate stonden. (1)

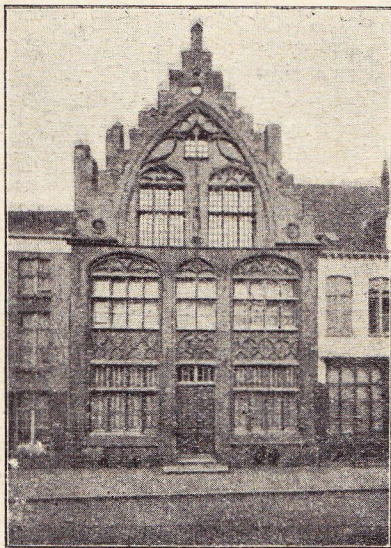
Bij die gebouwen was een kleine brouwerij ; waarin wij een luisterpost bezaten, bestaande uit 8 man en een korporaal. Deze post had tot taak, 's nachts zeer oplettend te zijn. Over dag konden de manschappen rusten.

Omstreeks 4 uur 30 zag deze post den gas-walm van de Duitsche linie komen. Ook in de loopgraven merkte men die wolk op.

Generaal de Ceuninck, kommandant der 6^e divisie, was tijdelijk van zijn hoofdkwartier ver-

(1) Steenstrate is een naam die herinnert aan de steenen straat of den Romeinschen heirweg, die hier van de vroegste tijden lag.

Ieperen. Het huis Biebuyck in 1914.

wijlerd, toen hij bij het terugkeeren, omstreeks 16 uur 30 een hevig, aanhoudend bombardement uit Zuid-Oostelijke richting hoorde. (1)

Dadelijk dacht hij, dat de vijand een aanval voorbereidde. Hij had het goed voorzien, want geen uur later meldde majoor Dekempenaar hem, dat de Franche troepen terugtrokken onder een beschieting met stikgas.

De berichten waren zeer ernstig. Er stond veel op het spel, en er heerschte in 't eerst veel verwarring.

Ieder begreep, dat er gewichtige gebeurtenissen in aantocht waren.

De twee partijen lagen tegenover elkaar, gescheiden door de smalle vaart die daar nu zoo droomerig glinsterde tusschen haar oevers. Maar die partijen waren dan toch gereed om bij het eerste sein elkander aan te grijpen in een woesten, gruwelijken doodendans.

Wanneer? Dat was steeds de groote vraag geweest.

Dat vroeg men elkander elken dag. De onzekerheid wekte spanning.

't Was ook een aangrijpende gedachte elken morgen als de zon over Vlaanderen lichtte dat deze dag de laatste van het leven kon zijn, en daar aan de overzijde geniepig de dood loerde. En dan in een seizoen waarin de natuur ontwaakte en 't leven botte en uitsproot in heesters en hagen en zelfs op de gehavende, gewonde boomen nog, die daar langs 't kanaal wel 't geweld van het geschut hadden te doorstaan.

En nu was de stonde daar!

« De loopgraven der Duitschers staan in brand », riep een der mannen.

Ieder keek op. Uit de Deutsche linies walude een wolk en de Noord-Oostenwind joeg die West-

(1) Wij bewerken dit hoofdstuk o. a. naar: « Le Combat de Steenstrate » van kommandant Willy Breton.

Ieperen. Het huis Biebuyck, na de beschieting.

waarts. Een groenachtige damp zweefde over het land. En tegelijkertijd barstte het geschut heviger los.

De gansche omgeving lag te sidderen.

« De Duitschers doen een aanval ! » klonk het.

« 't Offensief. »

Zou het daar werkelijk zijn? Brak nu de roode Lente aan?

« Wat een stank ! » riep weer een der mannen, die akelig begon te hoesten.

Ieder voelde een prikkeling in de keel.

« De Franschen vluchten ! »

« Zie, hoeveel er vallen. Wat gebeurt er toch ? »

De uitroepen klonken dooreen. Men beefde van spanning.

Sommige soldaten der bestookte linie kwamen naar de Belgische post gesneld.

« Ze vergiften ons », riep er een.

« Die damp is een stikgas », zei een ander.

« Veel kameraden liggen ginder te versmachten. »

« O, ces cochons, ces cochons ! » kreten de Franschen.

De luisterpost uit de brouwerij kreeg bevel in de loopgraaf te komen.

De kommandant liep langs zijn mannen en zei :

« Jongens, 't is nu het oogenblik om aan de Duitschers te toonen, dat we er ook zijn, en dat de Belgen niet wijken ! Ik reken op u ! We verdedigen ons tot ter dood. »

't Was een ontzaglijk moment.

« Als 't Lente wordt. »

O, men had het zoo dikwijls gezegd en herhaald, sprekend over den oorlog.

Als 't Lente werd, moest een nieuwe strijd losbreken..., wreeder dan de vorige !

Nu begon de worsteling ! Weer zouden legers elkander aangrijpen.

« Daar zijn ze ! » klonk het.

Men keek omzichtig boven de borstwering.

Ginds kwamen de Duitschers. Vijf liepen voorop naar de brug.

De grenadiers schoten. Twee van die voorwacht stóttten neer... Een verhief zich, deed nog eenige stappen, wankelde en stortte opnieuw ten gronde.

Maar da'rachter naderden in dichte rijen de anderen. Ze overmeesterden de Fransche loopgraven.

O, 't viel hun gemakkelijk! 't Gas had zijn helse uitwerking gehad. Honderden arme jongens lagen dood in de omgewoelde aarde, 't geel zwart uitgeslagen, bloederig schuim uit de vernielde longen geperst, op de lippen, de handen krampachtig om de keel geslagen... Anderen leefden nog, wrongen zich in hun afgrijselijken doodsstrijd...

En over lijken en stervenden stormden de Duitschers huilend en zingend voort.

De Belgen schoten onophoudelijk. De geweerloopen gloeiden... Doch de vijand drong steeds verder.

De kommandant liet barrikaden oprichten om de nu ontbloote rechterflank te versterken, want in de linie kwam een bres. Het Fransche front tusschen den Belgischen en Britschen sektor week immers...

Majoor Dekempeneer van het 2° bataljon grenadiers nam krachtige maatregelen, en al wist men nog niet juist, wat er daar aan de brug van Steenstrate gebeurde, toch dacht niemand aan wijken.

Kolonel Lotz, die door majoor Dekempeneer op de hoogte gebracht werd, gelastte het 3° bataljon grenadiers, onder majoor de Callatay dat van piket was, de tweede verdedigingslinie te bezetten en op alle gebeurtenissen voorbereid te zijn. Generaal De Ceuninck van de zesde divisie vroeg de stellingen tot, elken prijs te behouden.

Toen de duisternis inviel, liet kolonel Lotz het 3° bataljon naar de eerste linie overgaan om dat van Dekempeneer te versterken.

Het 4° bataljon, onder majoor Borremans, nam dan de tweede linie in en het 1°, majoor Donies, bleef voorloopig ter beschikking van het hoofdkwartier.

De kommandant van den Franschen sektor vroeg steun aan de Belgische artillerie.

Ook verd'r waar de karabiniers lagen, werden doeltreffende maatregelen genomen.

Intusschen waren de Duitschers tot aan den Westelijken oever van 't kanaal bij Steenstrate geraakt.

En om half acht waagden de Duitschers een aanval op de rechterflank der Belgen. Eensklaps wierp een Belgisch zoeklicht zijn stralen uit... Het verblindend licht zette 't puin van eenige huizen in helle klaarte. Daar was de vijand, tot op 30 à 40 meters afstand.

De grenadiers vuurden onverdroten, de mitrailleurs tiktakten onophoudelijk en de rijen aanstroomende Duitschers werden geveld als korenaren voor de zeis van den maaier.

Rode en groene vuurpijlen zetten den hemel in gloed. 't Was een ontzaglijk schouwspel.

Gansch het land van Ieperlee en Kemmelhoek lag daar in een verblindenden glans.

Eensklaps bulderde 't Duitsche geschut, en granaten barstten rond de Belgische linie.

« Stikgas » riep een grenadier.

De soldaten dompelden zakdoeken in de Ieperlee en bonden ze voor neus en mond.

Sommigen vielen neer, snakkend naar adem. Gewonden kermden en ook van den overkant steeg gekerm en geschrei op.

't Werd een ontzettende nacht. Maar de Duitschers konden de Belgische linie niet bereiken.

De kommandant van den Franschen sektor, generaal Quiquandon, had aan generaal De Ceuninck verzocht door de Belgen een tegenaanval te laten doen. Deze moest advies vragen aan het groot hoofdkwartier en kreeg toelating een bataljon ter beschikking van de Franschen te stellen. Het 4° grenadiers van majoor Borremans werd daartoe aangeduid.

Welk een gehuil der vuurmonden, gansch den nacht door...

De vijand beschoot de loopgraven, de wegen, de oevers van 't kanaal, de Ieperlee en de Kemmelbeek...

Overal loerde de dood, door de bloeiende boomgaarden en de hagen waar de meidoorn geurde... langs de oevers der murmelende beek, en tusschen de bottende struiken.

Op stroo in huizekens lagen gewonden. Een scherpe geur van bloed en zweet en medicijn hing onder de lage zoldering....

Een dokter verbond kreunende lijdens, en een aalmoezenier hoorde biecht.

Over dezen aanval getuigde de grenadier De fraeys:

« Met drie makkers was ik aangewezen voor den dienst van het zoeklicht. Alles was gereed om een bestorming te weerstaan. Men vroeg niets beters dan zooveel mogelijk Duitschers neer te schieten.

Weldra hoorde men gerucht van een nadering in de door de artillerie vernielde woningen. Het zoeklicht werd in werking gesteld en zijn stralen belichtten eensklaps de vijandelijke troepen, welke tot op 30 tot 40 meter van ons genaderd waren. Onze mannen schoten zonder verpozing. De mitrailleurs vuurden aanhoudend. De eene band kogels na den andere rolde af. En men trof doel, want uit de vijandelijke benden stegen kreten en klachten op.

De aanvallers keerden zich om, en door ons vuur achtervolgd, liepen ze weg.

Rode en groene vuurpijlen flitsten door de lucht. 't Was een sein om hulp te vragen aan de artillerie, want eenige oogenblikken later reoende het granaten op onze loopgraven.

Het bombardement nam gestadig in hevigheid toe, terwijl gordijnvuur achter de eerste linie een barrikade vormen moest.

De vijand bestookte ons met stikgas; dat was hinderlijk, maar men hield toch stand. Met zakdoeken en stukken linnen in het water der Ieperlee te dompelen en ze als proppen voor den mond en den neus te houden, maakten we een soort van masker.

Onder bescherming van hun geschut, beproefden de Duitschers voetbruggen over het kanaal

te leggen. Maar wij hielden wacht. Geen enkele brug kon beide oevers verbinden en alle aanvallen liepen dood.

De vijand bereikte niets anders, dan zijn aantal doden en gewonden geweldig te vermeerderen. Zoo verliep die vreeselijke nacht. »

Wij hebben verteld, dat er in de frontzone nog veel burgers woonden. Een hunner schreef ons het volgende over de « vergiftigde bommen » :

« Wij waren rustig aan ons werk, reeds gewoon aan het oorlogsleven, aan den omgang met de soldaten, en zelfs aan de beschieting van den vijand, toen eensklaps de kalmte in een helle veranderde.

De vijand deed een aanval, maar niet op de gewone wijze. We zagen al met eens Fransche soldaten naar ons vluchten. Ze schenen uitzinnig van angst. 't Was een paniek die ons allen van schrik deed beven. We hoorden, dat de vijand met vergiftige bommen schoot, en weldra roken we het.

Welk een benauwde lucht! En zonder naar iets te zien, liepen we weg, zooals we daar stonden, de een op bloote voeten, de andere op kloffen, de meesten in werkkleedij.

En nu? Ha, ik mag zeggen, dat de Belgische grensdorpen en veel gemeenten van Fransch-Vlaanderen, weer het tooneel van menschenwee zijn.

Duizenden Vlamingen zijn hier aangekomen. De vluchtelingen ontruimden de dorpen langs de Ieperlee en omgeving. Er verblijven geen burgers meer te Boesinghe, Vlamertinghe, Brielan, Elverdinge, Woesten, enz.

Ook Ieperen en Poperinghe liepen leeg. Nooit zal men naar waarheid al het ontzettende van den laffen aanval met de stikbommen kunnen beschrijven.

Het volk noemde ze een beschieting met vergiftigd poeder.

Tusschen Ieperen en Boesinghe vielen soldaten en burgers als steenen ten gronde. Nog liggen in de hospitalen mannen, vrouwen en kinderen ziek, van de uitwerking der gassen. Te Boesinghe lagen inwoners zes uur plat op den buik in een kamer, haast happend naar lucht. Bewusteloozen werden van het veld of weiden gedragen. Hoeveel burgers dood achtergebleven zijn, kan men nog niet opgeven, want er moeten veel lijken onder het puin liggen.

Het volk spreekt niet meer zoozeer van de bommen, hoe geweldig de beschieting ook was, maar het raakt niet uitgepraat over deze ontzettende stikoranaten.

Gruwelijke tooneelen vielen langs de Ieperlee voor. Bij de wilde vlucht werden koeien en paarden in weide of stal achtergelaten. Duizenden vluchtelingen hebben slechts de kleederen nog, die ze toen aan het lijf hadden. Wat Vlaanderen lijdt, is niet weer te geven en zonder overdrijving mogen we zeggen, dat de dorpen langs de grens en in Fransch-Vlaanderen vervuld zijn van geklaag en geweën. »

De eerste stroom vluchtelingen was te Poperinghe aangekomen en wekte ook daar een paniek. En zoo sloeg de angst verder en verder als de golfslag van een woelige zee.

Onder Boesinghe, bij het kanaal werden een zestigtal burgers zelfs door den vijand verrast. Ze hadden geen tijd meer te vluchten, maar zaten in den kelder, toen de vijanden huilend en tierend binnen sprongen. Enkele dier bewoners werden door het bombardement gedood.

De Duitschers voerden de groep naar achter, eerst naar Staden en dan naar Isegem.

In de steden als Roeselare, Kortrijk en Isegem heerschte onder de bevolking veel ontroering. Deze had al de maatregelen gezien, die het offensief voorbereidden, vooral de aankomst van veel troepen. En nu boften de Duitschers, dat ze over den IJzer waren, en hun aanval goed geslaagd was.

Men zag Fransche gevangenen aankomen. Te Roeselare marcheerden ze in een langen stoet door de straten. De burgers mochten ze niet naderen. Een riep: « Vive la France! » werd aangehouden en weggevoerd en de stad kreeg er zelfs een boete voor.

Den dag na den aanval reeds liep ook langs de Nederlandsch-Belgische grens het nieuws: « De Duitschers zijn over den IJzer ». En tegelijk zond Berlijn brallende zegeberichten rond.

Herbergen als het « Pappotje », hoeven als Van Heule, gehuchten als 's Graventafel, Veldhoek, enz. werden in de Wolffberichten tot dorpen gepromoveerd, door de Duitsche troepen stormenderhand veroverd.

In Duitschland gaf men aan de jeugd vakantie, heesch men de vlaggen, liet men de klokken luiden. Men vierde de overwinning reeds voor zij behaald was.

Laten wij naar het front terugkeeren om te zien, hoe de strijd daar verder verliep.

Een half uur na middernacht (22 op 23 April), had generaal Wielemans, stafoverste, toen te Houtem, bij Veurne, waar het Groot-hoofdkwartier zetelde, zich in betrekking gesteld met generaal De Ceuninck.

Hij bevestigde dat de bondgenooten om 19 u. 30 een tegenaanval zouden doen. Onze artillerie moest dien zoo krachtig mogelijk steunen, verder zouden er reserves achter de 6^e divisie en versterkingstroepen naar het bedreigde frontdeel gezonden worden.

Den ganschen nacht schoten onze batterijen op Steenstrate, waar men de huizen hoorde instorten, met het gerinkel van pannen, het geratel van steenen en stukken puin werden met geweld tot in de Belgische loopgraven geslingerd.

Het 4^e regiment zou op volle sterkte aankomen en dat stelde generaal De Ceuninck gerust. Hij haastte zich uit zijn twee regimenten karabiniers een groep te vormen, bestaande uit twee bataljons 3/2 en 4/1 onder majoor Constant, belast om achter den uitersten rechtervleugel de reserve te zijn voor de Franschen. Deze groep verzamelde bij Pypegale, halverwege Noordhoek en Zuidschote.

Om 2 u. 30 stapten ze daarheen, door een beschoten zone.

Tegen den morgen deed de vijand nieuwe pogingen om bruggen over de vaart te slaan, maar werd nogmaals door onze artillerie verhindert.

Het bataljon Richard 4/2 werd van Pypegale naar de Bernard-Plaetsbrug gezonden ter beschikking van kolonel Lotz, om zoo noodig aan een tegenaanval mee te werken en de Duitschers, die over de Ieperlee geraakten, terug te werpen.

Om 2 u. 15 marcheerde het bataljon Richard van Pypegale naar den aangeduiden post. De tocht was zeer moeilijk. De mannen gleden uit in het slijk, vielen in granaattrechters, kloegen, en bromden. Rond hen sloten de kogels, zonder dat men altijd nagaan kon, uit welke richting ze kwamen. Men hoorde ze tegen muren botsen of met 't geluid van regendruppels in een plas op den bodem terecht komen. Maar ze troffen ook wel een ander doel, een armen karabiniër, welke met een gil neerstortte, of zonder kreet dood viel.

Bij den molen van Lizerne is het bataljon voorloopig op zijn plaats.

Door deze troepenbeweging slaagde men er in, de verbinding met de Franschen te herstellen, wat nu hoofdzaak was. De staf vernam met een zucht van verlichting dit nieuws. 't Waren juist de bressen, welke men zoo te vreezen had, die gangen, waardoor vijandelijke benden gleden, om dan met machinegeweren de tegenpartij in de flank en zelfs in den rug te bestoken, gelijk het in Oktober bij Tervate en Schoorbakke geschiedde.

Het front was dus weer hersteld en zulks betekende een eerste sukses.

Bij de ochtendklaarte zag de vijand die beweging. Omzichtiger moest men nu voortglijden.

De gewonden bleven liggen. Aan verzorging was vooreerst niet te denken. Onverwacht sloeg de dood.

Zoo vertelde kapitein Pfeffer van de 1^e compagnie :

«Verscheidene mannen worden vlak bij mij neergeveld.

Mijn sergeant-fourrier, die het 3^e peloton aanvoerde, kwam mij zeggen, dat de geheele compagnie in linie stond. Nauwelijks had hij die woorden geuit, of ik hoor een dof geluid, mijn fourrier gaat zitten en houdt de hand aan de borst. Geen klacht, geen woord. Maar zijn gelaat is doodelijk bleek geworden. Ik leg den ongelukkige neer, maak zijn kleeren los, ik bemerk een groote bloedvlek aan de rechterzijde. Na een fleschje iodium-tinktuur geledigd te hebben, om de wonde te ontsmetten, bedek ik deze met een pleister en daar het koud is, bedek ik den getroffene met een deken.

Ik druk den dappere de hand tot een laatste vaarwel, want ik moet er niet aan twifelen, dat zijn oogenblikken geteld zijn.

Dit gebeurde bij een haag, waar de mannen door een gat springen moesten. Ik doe het nu ook... Bijna viel ik over vier lijken, maar ongedeerd bereik ik de loopgraaf.

Mijn arme compagnie heeft reeds zware verliezen geleden : 8 dooden en 15 gewonden.

Eenige meters van mij, zie ik twee mijner mannen, die koortsachtig een gat graven om er zich in te verschuilen. Ik roep hun toe bij mij te komen.

Op 't zelfde oogenblik verblindt een hel licht

mijn oogen. Een vreeselijke ontploffing doet den bodem daveren en de lucht schokken. Als de rook opgetrokken is, zie ik waar de twee mannen gestaan hebben, niets anders dan een veel wijder gat en in 't ronde bloedige overblijfsels.

Allen werken haastig om onze dekking te verbeteren. Links zijn we in verbinding met de 3^e compagnie en rechts met eenige Fransche troepen, die hun verbazing niet verbloemen over de stoutmoedigheid en den durf, waarmee wij onder 't moorddadig vuur voortgerukt zijn. »

Overal weerstonden onze troepen krachtig. Zij behielden al hun terrein.

De vijand beschoot dezen sektor op de hevigste wijze. Hij richtte zijn vuur op de loopgraven, de wegen, alle belangrijke punten van het terrein. Achter de troepen was er gordijnvuur, dat een echte barrikade vormde. Kapitein Pfeffer getuigde hiervan :

«Het geschut van 210 duurde den ganschen dag voort. De granaten kwamen brommend aan, per 4 of per 8 en ontploften met vreeselijk geweld rondom ons. Bij elken slag, waggelde en verwijfde zich onze loopgraaf, al werd ze niet rechtstreeks getroffen.

Soms verbrandde de vlam der ontploffing de oogen.

De Fransche loopgraaf newens de onze werd geheel omgekeerd. Het terrein achter ons geleek een schuimspaan.

Ik had vreeselijke hoofdpijn. We waren van top tot teen met slijk bedekt. Niets te drinken of te eten. Men meldt ons, dat we gedurende den nacht bevoorrad zouden worden.

Gelukkig hadden de mannen in afwachting rookmateriaal. Ik dacht met medelijden aan onze gewonden, die wij nu in vollen dag, onder dit vreeselijk vuur niet konden verzorgen. Hoe zou ik hen terug vinden? »

Het bataljon Borremans wachtte nog altijd aan de Bernard-Plaetsbrug op de bevelen voor de deelname aan den Franschen aanval.

Om 4 u. 30 was bij de bondgenooten nog niet de minste beweging te bespeuren. De troepen waren niet gereed en men moest den aanval uitstellen.

De Franschen waren geheel in wanorde ; zij immers hadden den rechtstreekschen invloed van het helsche gas ondergaan.

Reeds van in den avond van den 22ⁿ bereidde onze artillerie dien aanval voor.

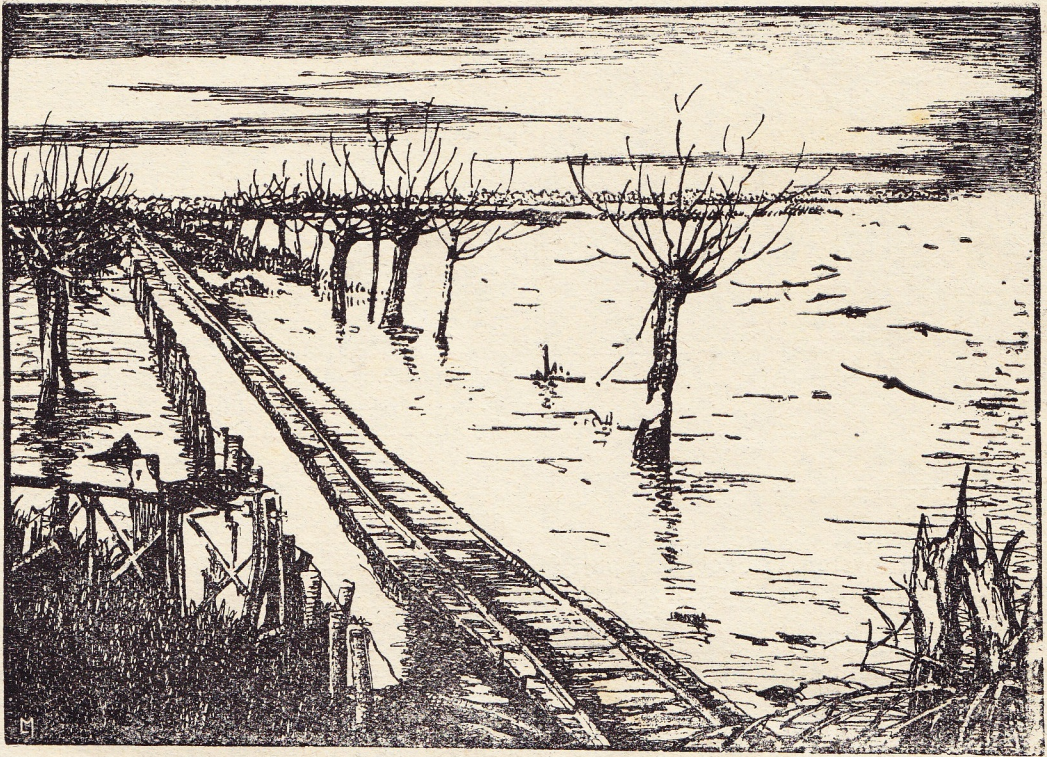
Om 7 uur in den ochtend wachtte het bataljon Borremans nog altijd, afgemat, uitgeput, lijdend honger en dorst.

Generaal De Ceuninck liet het geschut verminderen. Aan kolonel Lotz gaf hij formeel bevel het terrein tusschen het kanaal en Lizerne te behouden en zelfs als de Franschen Lizerne ontruimden naar dit punt een deel onzer troepen te zenden.

Om 8 u. 30 meldde men van het Groot hoofdkwartier dat Franschen en Engelschen wat Zuidelijker een aanval zouden doen op Pilkem, tot steun van dezen welken in onzen sektor de Fransche generaal Cadet op Steenstrate zou richten.

Onze artillerie moest uit al haar kracht deze

Het verdronken land.

operatie's steunen. Batterijen van de 1^e divisie kwamen die der 6^e versterken.

Onze troepen mochten echter niet elders buiten hun sektor hulp verleen, want hun front was reeds te uitgestrekt, om het nog te verlenen. Wel kreeg onze staf order het eigen terrein kost wat kost te behouden.

Dadelijk bestreken onze kanonnen de vijandelijke linie van Steenstrate tot Pilkem.

Het 4^e linie kwam ook hulp verleen, onder bevel van kommandant Gauthier.

Generaal De Ceuninck gelastte het op te stellen onder dekking van het beboschte land en alleen de mitrailleurs dadelijk ter beschikking van kolonel Lotz te stellen.

Om 10 uur liet generaal Cadet eindelijk weten, dat hij zijn aanval zou beginnen, met twee bataljons Zouaven, gesteund door de Belgische troepen, welke echter nu niet meer die van Borremans zouden zijn, maar de groep van majoor Constant, die we hebben zien vormen.

Majoor Constant stelde ze als volgt op: het 3/2 karabiniers met drie kompagnies bij Pypégale, en de vierde in reserve in een boschje; het 4/1 karabiniers, twee kompagnies, in de loopgraven op 800 meter ten Westen van Zuidschote en de twee andere in de boschjes.

Van weerszijden gaf de artillerie geen krimp. Bij ons vielen er stik- en brisantgranaten.

Men wachtte nog steeds op den aanval der Franschen. 't Werd middag, zonder dat het bevel kwam.

De Duitschers, die het bij Steenstrate ook zwaar onder het helsche vuur te verantwoorden hadden, bleven er toch aan hun posities gehecht.

Het bataljon Borremans had order dadelijk dat gehucht te bestormen, als het een terugtrekkende beweging bij den vijand bemerkte.

Generaal De Ceuninck zond een afgevaardigde naar zijn Franschen kollega Cadet, om naar de reden van dat voortdurende uitstellen te vernemen. Deze antwoordde, dat alle noodige troepen nog niet aangekomen waren.

Om 3 uur weer bericht; in enkele minuten zal men beginnen. De batterijen versterkten het vuur, maar nauwelijks was dit geschied, of er kwam tegenbevel. Dus nog maar geduld oefenen.

Om 17 uur telefoneerde generaal Cadet, dat de bestorming nu zeker om 18 uur plaats zou hebben en verzocht, dat alle stukken zouden geven wat ze konden. Het lawaai was onbeschrijfelijk.

En om zes uur begon de aanval.

* * *

De Zouaven verschijnen. Onze batterijen spuwen granaten naar alle aangewezen punten en zelfs nog zuidelijker in de richting Pilkem om er de Fransch-Engelsche operatie te steunen.

Men hoort geweerknallen, kogels fluiten over het land. De Zouaven moeten uit Lizerne vertrekken, om naar Steenstrate te stormen. Ze worden bestookt door de Duitsche stukken, machinegeweren en geweervuur der infanterie die behendig opgesteld is.

Een bataljon Zouaven rukt vooruit, maar nauwelijks zijn ze eenige schreden verder, of dooden en gewonden vallen bij hoopen neer en de anderen werpen zich ten gronde, sluipen in de Belgische loopgraven van het bataljon Richard (1^e

Ieperen. De Rijselsche poort in 1918.

kompanie van het 4/2 karabiniers) of graven zich gejaagd wat in.

Een helsche storm loeit om hen heen, boven hen, doet den bodem daveren, velt boomen, splijt den grond open. En in drie uur vorderen ze geen stap meer.

Generaal De Ceuninck verneemt om 21 uur, dat de Zouaven zich niet uit Lizerne naar voren hebben kunnen brengen.

De vijand bombardeert den ganschen nacht. Men ondervindt het, dat hij voor dit offensief een reusachtigen voorraad munitie ontvangen heeft; en de treinen rijden dagen en nachten naar Vlaanderen, om nieuwe massas te brengen.

Onze troepen hebben het zwaar te verduren; onophoudelijk valt een stortvloed van gasgranaten en shrapnells neer.

De borstweringen storten in, men moet onder aarde bedolven makkers verlossen, dan de werken herstellen.

Gewonden kreunen, bespat met het bloed nog van anderen. Dokters, ziekendragers en aalmoezeniers toonen denzelfden hoogen moed, als de soldaten en officieren, rukken onder granaten en kogels door, zoeken de slachtoffers op, verbinden ze in hulpposten, staan stervenden bij.

Ondanks de hel, die hier woedt, brengt men toch levensmiddelen, zoo vurig verlangd, om den schreeuwenden honger te stillen. Maar de mannen lijden vooral dorst en men moet het weinige water verdeelen, zoodat de enkele druppels niet in staat zijn de van rook en gaswalmen schroeiende keel te blusschen.

En toch houden de mannen vol, weerstaan ze heldhaftig die duivelsche beschieting, vastbesloten geen duimgrond af te staan.

Alleen de kompanies van het 3/2 karabiniers worden uit hun al te veel blootgestelde loopgraven genomen en in naburige hoeven gebracht.

Het 4/1 karabiniers mag hetzelfde doen, maar weigert.

Zoo breekt de 24^e April aan.

De Engelschen bij Sint-Julien. — De Franschen verliezen Lizerne. — De strijd om Lizerne en Steenstrate.

Ook de Engelschen, die we aan hun stellingen zagen worstelen daar even over Pilkem bij Sint-Julien en Langemarck, hadden dien nacht van 't bombardement te lijden.

Om 3 u. 30 den 24^e 's morgens, kwam voor hen de groote gasaanval.

Het helsche wapen werd nu bij Sint-Julien-Zonnebeke gebruikt, en nogmaals hoopte de vijand er een doorslaand sukses mee te hebben.

John Buchanan-Callewaert beschrijven ons in hun boekje over Ieperen, hoe het werkte: « Het gas werd uit cylinders gepompt en oprijzend in wolk — op haar maximumpunt, zeven voet hoog — had het in twee minuten den afstand tusschen beide linies afgelegd.

Het liep dikst op den grond en vervulde iedere kloof of iedere spleet in de loopgrachten. Ons volk (1) wist immers nog niets over de samenstelling van dat gas of van hulp ertegen, maar de natuurlijke zucht naar zelfbehoud gaf wijzen raad. Een natte neusdoek rond den mond gebonden gaf toch wat hulp, en het bleek best ter plaatse recht te blijven staan.

Er was doodsgevaar in 't wegllopen, want in dat geval volgde men de gas-wolk, en 't oefenen van rappe bewegingen dwong tot diepe ademhaling, wat aanstonds het vergift in de longen dreef. 't Gevolg was de luchtpijpen met vocht te vullen en scherpe ontsteking — wat de Franschen « bronchite aiguë » noemen — te veroorzaken.

Die er van getroffen werd, leed vreeselijk, snakkend en vechtend om adem te halen, met blauw gezwollen aangezicht, waaruit de oogen afgrijselijk puilden. Het belette bovendien het gezicht, en veroorzaakte tijdelijke blindheid.

Zelfs op meer dan duizend meters van de plaats waar 't uitkwam, werden soldaten geweldig ziek of onderhevig aan duizelingen. Nadien trok het van zelfs weg, en alleen nog de verschoeperde moeskruiden en weiden gaven bewijs van zijnen doortocht.

Ja, tegenover het nu sterker geworden Britsche leger — 't was niet meer als in Oktober — stelden de Duitschers thans een geweldige wapenrusting, een meerderheid van zeer groote kanonnen, die zware ontploffende houwitsers konden afvuren, een onberekenbaar tal mitrailleurs, en bovenal het duivelsch gebruik van vergiftigd gas. Nu, wij hadden zulk geene uitrusting tegenover de hunne te stellen, en de Engelschen werden alzoo belet met hen handgemeen te worden.

Het Deutsche voetvolk deed zelden eenen onbedekten aanval, en waar de vijand het wagen durfde, werd hij vernietigd. Overal waar we man voor man konden samen geraken, werd hij verpletterd.

Op zekeren dag sprong een heel bataljon, tot

(1) Er is hier en verder natuurlijk spraak van de Britsche troepen.

waanzin toe verbitterd, boven op de borstwering van de loopgrachten en daagde, met scheldwoorden, den vijand uit man voor man op te komen.

Maar ook nu zouden de Engelschen met wijken. De Duitschers spotten met het huurleger zoolang tot zij het tegenover zich vonden. »

En Buchanan schrijft verder naar aanleiding van den slag :

« De gevechten bewezen den voorrang onzer mannen als strijder : onze troepen waren met meer hiërheid beziel, en toonden zich hardnekkiger.

Wij, we leerden hier dat we nu een gelijkaardig leger hadden, waarin het moeilijk viel keus te doen en te zeggen welk deel het beste was.

De Territorialen, ons voetvolk en de ruitrij onverschillig of ze sinds November in strijd waren of nieuwelings weinige dagen voordien in 't gevecht geraakt, ze hielden stand, allemaal, in de meest ontzenuwende soort van oorlog, met den moed en de regeltucht van oud-gediende soldaten.

De mijnwerkers van Zuid-Wales en Noord-Engeland, de boeren en de ambachtslieden van de Schotsche Laaglanden, de schaapherders en de stalknechten van de Hooglanden, de schrijvers en de winkeliers van Londen en de provinciesteden waren even duurzaam in de hoedanigheid hunner strijdsterkte.

Ze werden aangeleid — en dikwijls schitterend aangeleid — door mannen, die weinige dagen voordien kooplieden waren, of advokaten of bouwmeesters.

De schrijver dezer bladzijden had het voorrecht het meestedeel der bataljons, die in 't gevecht gezeten hadden, te zien uit de vuurlinie komen en de indruk zal voor immer onvergetelijk blijven.

Een uitgeputte soldaat was een jaar voordien een fijn uitgeklopte schrijver op de beurs, die elken morgen naar zijn bureel reed in de sombere uniform zijner bediening. Hij zag er nu uit lijk een jager van groot wild in Midden-Afrika. Een andere, ernstige drilmeester, een nog niet aangesteld officier, was verleden jaar een handelaar, die tulpen kweekte.

En daarom slaagde dien 24ⁿ April de aanval niet, dien de Duitschers op den Ieperschen voorsprong ontketenden. 't Is waar, de tegenstander nam Sint-Juliens.

De uitgeputte 3^e brigade, die nu voor de tweede maal door stikgas geteisterd werd, kon het niet uithouden, en haar linkereinde viel achteruit bezuiden Sint-Juliens; gapingen ontstonden in de linie en Currie's 2^e brigade moest eveneens wijken.

De 3^e brigade herstelde zich echter weer en herwon veel van den verloren grond, terwijl kolonel Lipsett's 8^e bataljon bij 's Gravenkapel geen duim verloor spijs de hevige verstikking.

Rond den middag kwam een groote Deutsche aanval het dorp van Sint-Juliens, en de linie Oost daarvan, bestormen.

De 3^e brigade moest ongeveer 600 meters inkrimpen op eene nieuwe linie bezuiden 't dorp en juist benoorden 't gehucht de Fortuin. De overblijfsels — een klein honderdtal — van 't 13^e

en 14^e bataljon bleven dicht bij den vijand achter in de Sint-Julienslinie, en vochten daar in den nacht een hopeloos gevecht uit, dat zooveel lust voor eeuwig in hun geboortegrond verwerf.

Bijna even roemwaardig was het standhouden van kolonel Lipsett's 8e bataljon bij 's Gravenhage. Spijs zijn linker-einde in de lucht rug, roerde 't niet en 't hield op het gevaarlijkste oogenblik de draaispil van het Engelsche front. Ware die stelling gesprongen, de vijand zou in één uur achter de 28e divisie en de heele Oostlinie geboord hebben.

Men vertelt hoe een mitrailleur-officier van 't 7e — Luitenant Bellew — met een stuk droog brood op het punt eener bajonet boven de borstwering, zijne mitraillease atvuurde tot ze in stukken geschoten werd en dan koelbloedig den strijd voortzette met opgeraapte geweren.

Intusschen rukten de Engelsche bataljons vooruit, die in allerhaast samengetrokken waren.

De 13^e brigade van de 5^e divisie trok tusschen de vaart en den Pilsmersteenweg.

Intusschen ook trachtte men Sint-Juliens weer te veroveren. 's Zondags morgens vroeg, rond 4 u. 30, deed generaal Hull's 10^e brigade met twee bataljons uit de Yorks en Durhams eene aanval op het dorp. Ze boorden door het rechter midden van de Kanadeesche overblijfsels tot juist op den hoek der huizen, waar ze beukten tegen vele Deutsche mitrailleurs.

In dien aanval onderging de 10^e brigade schromelijke verliezen, en de York en Durham bataljons, die in eene verkeerde richting oprukten, verloren 13 officieren en 213 man.

Op dien dag was 't gevecht zoo dooreen geslingerd, dat generaal Hull onder zijn bevel niet minder dan vijftien bataljons had en de totale artillerie van de Kanadeesche divisie.

Meer Oostwaarts bij 's Gravenhage werd het 8^e bataljon Durhams hevig beschoten met verstikkende houwitsers — minder doodelijk dan het gas, maar voor 't oogenblik zelf onbruikbaarmakend — en ten 2 uur namiddag joegen de Duitschers op hen los. Ze hielden onberoerlijk stand tot 7 uur, en dan werd de storm te geweldig en ze vielen achteruit met veel verlies.

Nog verder op, aan Broodseinde, op het uiterste Oostpunt van ons front, maakten de Duitschers eene zelfde poging met verstikkend geslacht en hevig kanongedonder tegen de 28^e divisie. Toch slaagde de 85^e brigade er in den grond te houden en zelfs nog al gevangenen te maken. »

Tegen den avond van den 25ⁿ was de toestand dus daar weinig veranderd.

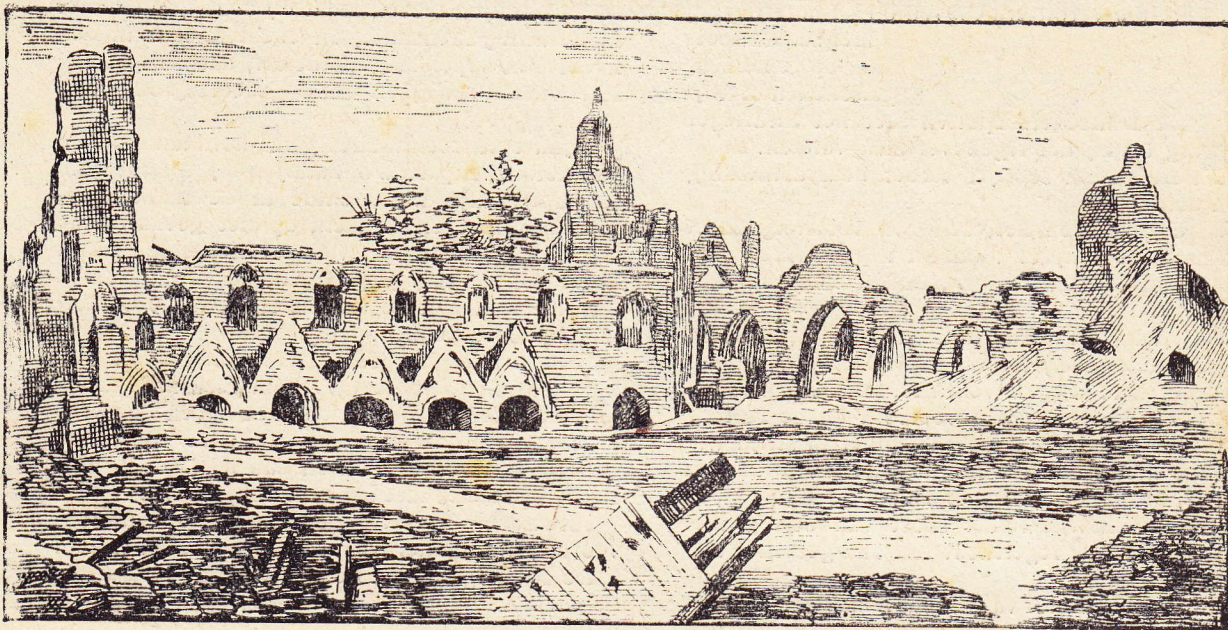
Laten we nu zien wat er bij Steenstrate gebeurde op deze beide dagen.

* * *

We hebben de Belgen en Franschen daar verlaten na de verschrikkelijke beschieting in den nacht van 23 op 24 April. In den vroegen morgen had een ernstig voorval plaats.

De vijand handhaafde zijn allergegeweldigst bombardement op Lizerne, dat, zooals we zagen,

Puin der Halle van Nieuwpoort.

door de Franschen bezet was. De kogels sloegen ook in de loopgraven.

Groenachtige of mauve vlammen bewogen zich in de lucht en legden bij wijlen een fantastisch schijnsel over de gansche streek. En daartusschen slingerden de roode vlammen der granaten.

Maar de mannen hielden stand. De zenuwen hadden veel te verduren, maar men had hun versterking beloofd. Treffend waren de voorbeelden van volharding.

Een karabinier, die doodelijk getroffen werd, en veel bloed uit een vreeselijke wonde verloor, wilde niet weggevoerd worden en smeekte :

« Laat mij hier sterven,... 't is toch voor het vaderland ! Men zal ze krijgen, de Duitschers. »

Om 1 u. 30 in den morgen, werd de 1^e kompagnie van het 4/2 karabiniers eensklaps door geweevuur bestookt; dit kwam uit den westelijken zoom van Lizerne, dat men door de Franschen bezet wist. De kommandant zond een patroelje naar het gehucht ; de mannen werden beschoten en konden niet verder.

De kommandant stelde zich dan in betrekking met den Franschen officier in de volgende loopgraaf en vroeg inlichtingen ; deze antwoordde, dat hij alle verbinding met zijn bataljon had verloren.

Een andere patroelje, die naar de Fransche loopgraven ten Noord-Oosten van Lizerne gezonden werd, botste ook al op een vijandelijke afdeeling.

De soldaat Cosijns, die de mannen aanvoerde, doodde twee Duitschers en bracht een gevangene mee, een grooten kerel met een helm, die zonderling afstak bij den kleinen karabinier, welke hem nauwelijks tot den schouder reikte.

Eensklaps steeg een roode vuurbal op, achter de rechterzijde van de 1^e kompagnie. Dat was

een Duitsch signaal. Nu behoefde men niet meer te twifelen : de tegenstander was in Lizerne.

Kapitein Pepper zond een patroelje naar majoor Richard en naar de 2^e kompagnie, om ze van het gebeurde in te lichten, maar zij bereikte haar bestemming niet.

Weldra vernam men, dat de Fransche territorialen inderdaad teruggetrokken waren, een deel zakte naar onze stellingen af en verklaarde dat de Duitschers zich van hun loopgraven meester hadden gemaakt .

De bondgenooten waren bij Lizerne verrast geworden. Onder het hevige bombardement en zonder doeltreffende bescherming tegen het stikgas, hadden zij zich naast hun dooreengeworpen grachten in veiligheid gesteld, tenminste daar wat beschutting gezocht.

Begunstigd door den nacht, gebruik makend van de ontzenuwing der Franschen en niet terugdeinzend voor de schandelijke list, zich in de uniform van Fransche territorialen te hullen, hadden de Duitschers verwarring kunnen stichten en de posities rond Lizerne binnen dringen.

De 1^e kompagnie van het 4/2 karabiniers werd nu in de flank beschoten. Eensklaps sprongen er Duitschers aan de uiterste rechterzijde van hun loopgraaf en namen er drie gevangenen mee.

De onzen — ze waren nog maar met weinigen van de kompagnie overgebleven — moesten nu terugtrekken, teneinde niet omsingeld te worden en gingen naar de Bernaerd-Plaetsbrug.

De 2^e kompagnie geraakte eveneens in een bedenkelijke positie. De kommandant ontving geen enkel bericht over den nieuwen toestand, maar hoorde geweevuur en bemerkte een wanordelijke beweging in de omgeving, daar de andere kompagnie vluchtte. Hij ook zond een patroelje naar Lizerne en een andere naar de Fransche loopgraven ten Noorden van het gehucht.

A. HANS

A L'YSER

(ILLUSTRE)

Prix : DEUX FRANCS

IMPRIMERIE NATIONALE L. OPDEBEEK, ANVERS